

Paper Produced from PhD Thesis Presented at
Graduate School of Natural and Applied Sciences, Yıldız Technical University
Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
Doktora Tezi Kapsamında Hazırlanan Yayın

Research Article / Araştırma Makalesi AS AN URBAN PLANNING PROBLEMATIC CULTURE AND CITY

Erhan KURTARIR*, Ayşe Nur ÖKTEN

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yıldız-İSTANBUL

Received/Geliş: 26.11.2012 Accepted/Kabul: 03.11.2015

ABSTRACT

Urban planning and 'culture' relation has been analysed by numerous works and study from different perspectives. This article's and dissertation's perspective about relation of culture-place-planning has been evaluated in limited number of studies. Especially there isn't satisfactory studies that evaluating faith and space relation in Turkish planning literature. This work basically evaluating culture and place relation by faith and places of worships conceptual frameworks. It will be evaluated that importance and necessity of sustainable "cultural identity".

Keywords: Urban planning policies, cultural identity, space and place.

BİR PLANLAMA SORUNALI OLARAK KÜLTÜR VE KENT

ÖZ

Planlama Mesleği ve kültür ilişkisi çeşitli açılardan değerlendirilmektedir. Fakat bu makalede ele alınan ve bu makalenin dayandığı tezde değerlendirilen kültür-mekan-planlama ilişkisi planlama disiplini içinde çok az sayıda eserde değerlendirilmiştir. Özellikle Türkiye’de inanç ve mekan ilişkisini konu eden planlama yazınına rastlanamamaktadır. Çalışma temel olarak kültür ve mekan ilişkisini inanç ve ibadethane kavramsallaştırması içinde ele almaktadır. Bu aşamada da "kültürel kimlik" olgusunun önemine ve sürdürülmesi gerekliliğine değinmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kent planlama politikaları, kültürel kimlik, mekan ve yer.

1. GİRİŞ

Varoluşsal bir gerçeklik olarak kentsel mekan kavramsal, sosyal ve fiziksel alanlarda hızlı bir dönüşüm geçirmektedir. Bu kentlerin ortaya çıkışından beri kaçınılmaz olarak devam eden bir süreçtir. Burada en önemli nokta, bu değişim ve dönüşüm ortamında, hem kurumlar, hem uzmanlar, hem de toplumsal bileşenler olarak bu değişime ve sebep olan dinamiklere ne kadar hakim olduğumuz ve genel olarak ne yönde değiştiğimizdir. Ayrıca bu dinamiklerin ne kadarını bizlerin yarattığı, bizleri nasıl etkilediği ve sonunda kayıpların mı kazancın mı bizi beklediği soruları gittikçe önem kazanmaktadır. Çünkü hem kent konusunda uzmanlaşan meslek insanları, hem kent yöneticileri, hem de kentliler bu değişimin hem öznesi hem de nesnesi olmaktadır.

* Corresponding Author/Sorumlu Yazar: e-mail/e-ileti: kurtarir@yildiz.edu.tr, tel: (212) 383 26 45

Değişimden bahsederken sadece iç/yerel dinamiklerin sebep olduğundan söz etmenin de anlamsız bir çaba olacağı açıktır. Burada küreselleşme gibi ekonomik, kültürel ve sosyal boyutları içeren dış dinamiklere de yer vermek gerekmektedir. Toplamda bu değişim ve dönüşüm, kaybeden ve kazanan gruplar ortaya çıkarmaktayken bu değişimin güçlü aktörleri ve iktidarları da bu sürecin politikasını belirleyen temel etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşanan bu değişim ve dönüşüm süreçlerin yerel bir yansıması olarak toplumlar gittikçe farklılaşan, çeşitlenen ve daha karmaşıklaşan bir yapıya dönüşmektedir. Bu sebeplerle uluslararası alanda da kültürel çeşitlilik, ortak miras, insan hakları gibi alanlarda yürütülen tartışmalar artmaktadır. Bütün bu değişim ve dönüşüm süreçleri özellikle kentlerde gittikçe hızlanmaktadır. Özellikle tez kapsamında saha çalışmalarının da yürütüldüğü Londra ya da İstanbul gibi küresel önemi eksilmeyen kentler için kültürel çeşitlilik bir temel özellik haline gelmiştir. Bu özelliğin yarattığı siyasal ve sosyal atmosfer de buna göre şekillenmektedir. Bütün bu değişim karşısında kent bilim ya da kent planlama disiplinin değişen atmosfere cevap üretebilen ve kentlinin evrensel haklarını koruyan, çeşitlenen nüfusuna hizmet sunabilen bir uğraş alanı haline gelmesini sağlamak bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.

Toplumsal değişimin ve dönüşümün yönü ve hızı toplumun kültürel birikimleri ve eğilimleri ile çok ilişkilidir. Burada temel belirleyici olan ve dönüşümün yönünü bize gösteren olgu olarak da Gramsci'nin [1] "hegemonya" kavramında bahsettiği "kültürel hegemonya" kavramı ile durumu değerlendirmek gerekmektedir. Devlet ve üretilen politikalar karşısında toplum ve topluluklar ya da alt gruplar bu hegemonik ilişkinin kendilerine gösterdiği yönde ilerlemek zorunda kalan bunu zaman zaman farkında bile olmadan yapan aktörler haline gelebilmektedirler. Kamusal alan ve kentsel ortak mekanlar da hegemonik kültürel etki alanının nesnesi haline gelmekte ve bu aşamada kentsel imaj da iktidarın ya da dönüşüm süreçlerinin kazanan gruplarının ortaya koyduğu değer sistemlerinin sembol yerleştirmeleri ile dönüşmektedir. Özellikle kamusal alanda söz sahibi olan iktidar, mekânsal dönüşümün hızını ve biçimini belirlerken seçkin bir tavır içine girebilmekte ve öne çıkardığı değer sisteminin ürünlerini görünür kılmaktadır.

Kamusal alandaki sembolik atmosferi yönlendiren ve buna biçim kazandıran temel aktör her zaman dönemin hakim iktidarı ve devlet aygıtının kendisi olmuştur. Bunu mekan üzerinden örneklemek için her ülkenin başkent oluşturma süreçlerine bakmak ve bu kentlerin kamusal alanlarının tasarlanma ideolojisi ve sembollerini yerleştirme süreçleri ile anlamak mümkündür. Bu açıdan hemen akla gelebilecek çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Örneğin, Bizans'ın ve Osmanlı'nın, dinsel olanın ve iktidarın gücünü yansıtan, kutsal anıt eserleriyle donatıldığı başkenti olan İstanbul'da, Marshal Berman'ın Katı Olan Herşey Buharlaşıyor [2] isimli kitabında bahsettiği Brasil'in LeCorbusier'in öğrencileri tarafından yapılan kent tasarımında, Hitler'in mimarı Speer'in Berlin kenti tasarımında görülmektedir. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu başkenti İstanbul yerine yeni Cumhuriyet döneminde Ankara'nın başkent seçilmesi ve Herman Jansen'in yeni Cumhuriyetin yeni başkenti ve kamusal mekânı tasarımında [3] da görmek mümkündür. Bu örneklerle hem tarihsel hem de güncel tartışmalarda çok sıkça rastlanmaktadır. Örneğin, Napoleon III emriyle Haussmann'ın Paris'i hem kanalları temizlerken hem de daha sonraları "faşist plancı" olarak suçlanmasına yol açacak ve toplumsal ayaklanmaların engellenmesine hizmet eden biçimde tasarladığı ışınal geniş bulvarlı yeniden imar sürecinde, Adnan Menderes'in İstanbul'u Haussmann metoduyla yeniden imar etme çabasında [4], Bedrettin Dalan'ın İstanbul'daki buldozer operasyonlarında [5], İ. Melih Gökçek'in Ankara'nın parklardaki çocuk heykellerini müstehcen bulup kaldırıırken sanata tükürmesinde ya da Ankara'nın kadim amblemi olan Hitit Güneşini değiştirilip Kocatepe Camisi ve hilal içeren yeni amblem belirleme ve açık alanlardaki kamusal sembollerini değiştirme telaşlarında, Taksim meydanına cami ya da kışla yapıp yapılamayacağı tartışmalarında, Çamlıca tepesine her yerden görülebilecek büyük bir cami projesinin başbakan tarafından kararlaştırılıp halka ilan edilmesinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Göztepe parkına cami inşa edilmesi gerektiği söyleminde, Cemevlerinin

ibadethane olarak kabul edilmeyip yargı yada belediyeler eliyle yıkılma tehdidi alması ve yok sayılmasında ve daha nice örnekte görmekteyiz.

Gittikçe uzayan bu liste aslında kamusal alan üzerinde devam eden bir mücadelenin tarihçesi gibidir. Özellikle kentsel ortak kullanımlar alanları üzerinde devam eden bu mücadele makalenin dayandığı tez çalışmasının da ana tartışmalarının odaklandığı temel konudur. Geniş ölçekte ele alınabilecek bu konu, daraltılarak kentsel alt kültür gruplarının kültürel kimliklerini sürdürebilecekleri mekânları üretme ve anlamlandırma çabaları üzerine odaklanılmıştır. Çünkü bu konu, kentli hakları ve insan hakları açısından ele alındığında, özellikle, çeşitli açılardan, dezavantajlı olan grupların çok ciddi bir dışlanma ve ihmal edilme politikalarıyla karşılaşabildiği ve bu sorunun da en çok kamusal mekânlarda karşımıza çıktığı bilinmektedir. Özellikle Alt kültür grupları olan çeşitli inanç grupları azınlıktaki konumları sebebiyle bazı hizmetler ve kullanımlar konusunda egemen olan gruplara göre dezavantajlı konumdadırlar. Kamusal alan üzerindeki hak talepleri ve mücadelesinde inanç grupları hem bilimsel hem de sosyal açıdan çok önemli ve anlamlı bir inceleme konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sorunsalın analiz edilebilmesi için mekân ile inanç ilişkisini hangi noktada iç içe geçtiğinin açılması gerekmektedir. Özellikle, farklılığını ifade edebilme ya da gösterebilme özgürlüğünün gittikçe daha fazla tartışıldığı kentsel mekânda, kamusal alanın dinamiklerinin anlaşılması gerekmektedir. Devlet, bir düzenleme aygıtı olarak, kamusal alanlarda kendi sembollerini, kabul ettiği ortak değerleri ve izin verdiği farklı kültürel grupların sembollerinin yer almasını sağlamaktadır. İktidarın değiştiği dönemlerde bu sembollerin de değişmesi bizlere aslında kamusal alan üzerinde yürütülen hegemonik mücadele hakkında fikir de vermektedir. Bunu aslında kamusal alanların ve kamusal sembollerin yönetilmesi meselesi olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Çalışmanın üzerinde durduğu ve tartıştığı temel nokta da bu erkin ve yönetilen ortak sembollerin ve ortak kullanımlar alanlarının kültürel haklar, insan hakları açılarından ve kültürel çeşitliliğin sürdürülmesi gibi sorunsallar açısından çeşitli örnekler üzerinden mekânsal bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu sayede günümüzde en çok kullanılan ve suiistimal edilen kavramlardan birisi olan “demokrasi” olgusu mekân üzerinden tartışılabilir hale gelmektedir. Bu değerlendirmenin doğru yapılabilmesi için egemen olan grupların mekânı nasıl kullanabildikleri ya da yönlendirebildiklerini incelemek yerine, bilinçli bir tercihle tez çalışması sürecinde azınlık ve alt kültür konumundaki dezavantajlı kültürel grupların durumlarının incelenmesi tercih edilmiştir.

Bu çalışma sürecinde bir doktora tezinden beklenen temel katkıların karşılanması amacıyla odaklanarak çeşitli sorular sorulmuş, çalışmalar başlatılmış ve saha üzerinde tespitler sürdürülmüştür. Temel katkı alanları, bilindiği gibi bilim alanına ve meslek alanına bilimsel bir katkı vermeyi hedefleyen, Şehir Planlama disiplini açısından çok fazla derinlemesine çalışılmamış bir sorunsal “kültür ve mekân” ilişkisini çeşitli alt kültür kümelerinin, özellikle inanç gruplarının, ortak mekânlarını anlamlandırma bu sayede kültürel kimliklerini yeniden inşa etme süreçlerini keşfetmeye odaklanmıştır. Öte yandan, toplumsal bir olgu olan alt kültür gruplarının varoluşsal sorunlarını, mekânsal düzenlemelerdeki insan hakları sorunlarını yine mekân ve kültür ilişkisi üzerinden hatırlatmaya çalışan bir kaygıyla kaleme alınmıştır.

2. LİTERATÜRDE KÜLTÜREL KİMLİK, MEKÂN, PLANLAMA TARTIŞMASI

Kültürel kimlik ve mekân ilişkisi ya da çeşitlilik politikaları bütün kentler için geçerli ve vazgeçilmez olan önemli tartışma sahalarıdır. Literatür taramasında öne çıkan bazı isimler bu tezin probleminin belirlenmesi ve tartışılabilmesi için yol gösterici olmuşlardır. Tezde değerlendirilen ve öne çıkan çalışmaların bir kısmı İngiltere temelli (RTPI, Comedia vb.) olmakla birlikte Kıta Avrupa’sında ya da Kuzey Amerika’da da (Sandercock, 1998, 2000; Mazumdar, Mazumdar 2004; Zukin 1995; Thomas, 2000) [6] kültürel kimlik ve mekân ilişkisi ya da çeşitlilik konusuna vurgu yapılan ve kültürel haklar ekseninde konuyu tartışan örneklerle karşılaşmıştır.

Çalışma sürecinde öne çıkan kültür, yer/mekan, politika, kimlik, kutsal/seküler mekan, entegrasyon, dışlanma, çeşitlilik, çok kültürlülük, kültürlerarasılık, milli kimlik, milliyetçilik, ırkçılık, insan hakları gibi anahtar kavramlar doğrultusunda Planlama, Sosyoloji, Antropoloji, Coğrafya, Teoloji, Siyaset Bilimi ve Hukuk gibi disiplinlerden yararlanılmıştır. Her disiplinin kendi alanında kavramları yeniden ve farklı bakışlarla yorumlaması sebebiyle bu farklı alanlardaki okumalar bir planlama ve kent sosyolojisi bakışı kaybedilmeden yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın daha başlangıcında çeşitli soruların sorulmasında ve ilk taslaklarda büyük payı olan ve hiç atlanmaması gereken önemli bir akademisyen Leonie Sandercock'tur. Özellikle Towards Cosmopolis [6] isimli kitabında kentlerdeki alt kültürlerin kentsel mekândaki varoluşunu ve görünürlüğü konusunu tartışmaya açmış ve planlama literatürüne kazandırmış başlıca akademisyenlerdendir. Bunun devamında Mongrel Cities [7] isimli bir derlemesi daha yayınlanmıştır ama ilk çalışması planlama literatüründe gerçek anlamda bir köşe taşı vazifesi görmüştür. Sandercock, Kanada örneğini anlattığı bir makalesinde [8] kentsel ortamda farklı etnik grupların kendi yaşam kültürlerini nasıl ortaya koydukları ve var olan yapının bu gösterilen yeni sosyal kurguyla olan ilişkisini ve çatışmasını örneklendirmektedir. Bu yazıya temel olan önceki eserlerinde de Sandercock kentin heterojen yapısı ve kentin görülmeyen ya da görülmek istenmeyen kimlik çeşitliliğinin altını çizerken aslında planlama teorisinde ve mesleğinde önemli bir kırılma ve yeniden yapılanmanın da kapısını aralamaktadır.

1983 yılında Büyük Britanya Kraliyet Planlama Enstitüsü (RTPI) ve Irklar Arası Eşitlik Komisyonu ortaklığıyla hazırlanan “Çok-ırklı Britanya için planlama” (*Planning for a Multi-racial Britain*) raporu ırk ve planlama ilişkisini tartışmaya açan önemli bir adım olarak planlama literatürüne katkı sunmuştur [9]. Planlama profesyonelleri için uzun süre üzerinde çalışılması gereken ırklar ya da daha sonraları tercih edilen ifadeyle etnik gruplar arası eşitlik konusuna önemli bir katkı sunmuştur.

Türkiye’deki popüler tartışma sahasında dönüm noktasını yaratan bir çalışma da Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu, Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Alt Komisyonu’nun 01.11.2004 tarihinde onaylanan ve çok yankı uyandırıp uzun süre tartışılan Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu’dur. Komisyon üyelerinden Baskın Oran bu konuda önemli bir literatür oluşmasına destek vermiştir. Binnaz Toprak’ın “Türkiye’de Farklı Olmak” isimli araştırması ve benzeri araştırmalar da alt kültür gruplarının hakları ve hak ihlalleri konusunda önemli tartışmalar yaratmışlardır.

Sandercock gibi Post Modern eleştirel kuramcılarının Modernist Rasyonel planlama anlayışına yönelttikleri eleştirilerin ve geliştirdikleri kuramların önemli bir yeri vardır. Buradaki eleştirilerin odaklandığı nokta Planlama disiplininin bir arada yaşam kültürünü besleyecek ve çeşitliği yok etmeyecek kentsel politikaların ve mekânsal düzenlemelerin neler olduğuna ve nasıl uygulanacağına dönük sorgulamaya ve çabalamaya girmesi gerektiğidir.

Planlama eyleminin baş aktörü olarak iktidar ve devlet kavramlarının da *mekânın oluşumu* ve *dönüşümü* sürecindeki pozisyonu netleştirilmelidir. Devlet, çeşitli görevlerle tanımlanmış bir sistem kurucu/koruyucu olarak, toplumun kaderini ve yaşamını yönlendiren en kapsamlı aygittir. Bu yapı içinde bireyler çeşitli kimlik tanımlamalarının yanı sıra *vatandaş* olarak bu sisteme bağlı kabul edilmektedir. Vatandaşlığın temel yapıtaşı da eşitlik ve adalet olgularının işlerliğinde yatmaktadır. Devletin vatandaşına karşı ayrımcı olmayan ve eşitlikçi tavrı birey-devlet ilişkisinin mesafesini ve bağlılığını tayin eden temel olgudur. Toplumsal adalet ve eşitlik duyguları da vatandaşı ülke ve devletine bağlayan temel duygulardır. Sistemin bu gibi duyguların zarar görmemesi için hukuk normlarını ve yasal düzenlemeleri evrensel standartlara ve insan haklarına saygılı bir çizgide tutması bir zorunluluktur. Türkiye’de de bu konularda adımlar atılmaya çalışılmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği uyum paketleri çerçevesiyle yasal sistemdeki bir takım eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Bundan önce de çeşitli uluslararası anlaşma metinleri imzalanarak insan hakları konusunda devletçe çeşitli sorumluluklar alınmıştır.

Türkiye’de halen eşit vatandaşlığı ve insan haklarını güvence altına alan hukuk çerçevesi oluşturulmaya ve geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu konuda atıfta bulunulabilecek bir söz de rahmetli Uğur Mumcu’nun bir Köy Enstitüleri panelinde kullandığı ve gülmece dergisinden aldığını ifade ettiği esprili ama gerçekliği olan Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı tanımıdır. Bu tanımın içerdiği ironi, tez içerisinde çeşitli bölümlerde ayrıca ele alınmıştır.

“Türk vatandaşı; İsviçre medeni kanununa göre evlenen, İtalyan ceza yasasına göre cezalandırılan, Alman ceza mahkemeleri usulü yasasına göre yargılanan, Fransız idare hukukuna göre idare edilen ve İslam hukukuna göre gömülen kişidir.” Uğur Mumcu [10].

Devlet-vatandaş ilişkisinin ölçülebileceği çeşitli alanlardan söz etmek mümkündür. Bunların başında, vatandaş kimliğini ve bunun için de alt kimlik öğelerini yaşaması ve sürdürmesinin koşulları gelmektedir. Devletin vatandaşa bu alanda tanıdığı özgürlük ve haklar bireyin kimliği üzerinde etkili olmakta ama daha da önemlisi devletin adını koymakta ve yapısını (kalitesini) tanımlamaktadır. Baskıcı, özgürlüğü, adil, demokratik, otokratik, faşist, liberal veya ilerici olup olmadığı hep bu ilişki üzerinden tanımlanmaktadır. Öte yandan, özellikle batıda geleneksel devletlerin geçirdiği Aydınlanma ve Ulus Devlet yaratma süreçleri vatandaş kavramının tanımlanmasını sağlamış ve bireyin konumu yeniden kurmuştur. Modern Devlet ya da Ulus Devletin yeni *seküler* (profan) tavrı hem mekanda hem kurumlarda hem de toplumda etkisini hızla göstermiştir. Bu etkinin her zaman başarılı sonuçlar doğurduğunu söylemek hatalı olacaktır.

Planlama sistemi de toplumun kültürel yapısını şekillendirdiği mekanı dönüştürmekte ve dolayısıyla da toplumu dönüştürmektedir. Bu dönüşüm sonucunda mekânsal kurgular asimilasyon yada entegrasyon gibi süreçlere hizmet edebilecek yapılar ortaya koyabilmektedirler. Toplumsal çeşitliliğin arttığı toplumlarda ve özellikle Avrupa ülkelerinde kültürel hakların insan hakları çerçevesinde Avrupa Birliği güvencesine alındığı görülmektedir. Özellikle İngiltere Kıta Avrupa’sından farklılaşarak toplumsal grupların inanç eksenli kurgularını tamamen kendilerine terk etmiş ve önlerindeki engelleri yasal düzenlemeler eliyle kaldırmıştır. Bu bağlamda imar planlarının, mekânsal kurguda, daha çok işlevsel ve niceliksel doğrulara odaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte kutsal kavramının da işlevselliğe yaklaştığı görülmüştür. Bunun en iyi örnekleri de Hıristiyan olmayan inanç gruplarının İngiltere’de kurdukları ibadethanelerin bir kısmının kiliselerden dönüştürülmüş Cami, Havra ya da Sih tapınağı olmasıdır [11].

Kimlik kavramı özünde kim olduğumuzu ya da kim olmadığımızı ifade ederken kullandığımız özelliklerimizin, hassasiyetlerimizin ya da değerlerimizin tamamı ya da bir kısmıdır. Güvenç [12] yalın bir tanımlamayla, kimliğin, kişilerin, toplum veya toplulukların “Kimsiniz? Kimlersiniz?” sorularına verdikleri yanıt ya da yanıtlar olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada birçok bileşenin yanı sıra önemli bir kimlik ifadesi de bireyin adıdır. Çünkü isimler etnik aidiyetten, dilden, inançlardan ve hatta aile mesleklerinden izler taşıyan kimlik göstergeleridirler [10] [12]. İnsanın birden çok kimliği olduğu için kimlik ifadesi için seçilmiş çeşitli katmanlar ve aidiyetler bulmak mümkündür. Bu katmanlar hem ölçek olarak hem de içerik olarak farklılaşabilmektedirler. Bu çok bileşenli katmanları ifade edebilmek için çeşitli bakışlarla kimlik olgusunu sınıflandırmak mümkündür. Güvenç [12] de kimlik türlerini farklı sosyal ölçeklere göre gruplamaktadır:

- Bireysel Kimlikler: Kişiyi ötekilerden ayırmak için kurumlarca verilmiş belgeleri bireysel kimlik olarak adlandırmaktadır.
- Kişisel Kimlikler: Kişilerin üyesi bulunduğu kurum ve kuruluşlar, dernekler, kulüpler ve okullar ile gönüllü, duygusal veya mesleki ilişkilerini gösteren psikososyal ve kişisel kimlikleridir. Resmi bir belgesi olmayabilir.
- Ulusal-Kültürel Kimlikler: Örneğin pasaport gibi belgelerdir, kişiye özgü ad cins, evlilik, askerlik, sabıka bilgilerini ya da nüfus kütüğündeki soy sop ilişkilerini bir araya getiren kimlik türleridir.

Bu sınıflamada yer verilmeyen ya da eksik bırakılan kimlik çeşitleri de sosyal ve kolektif kimlik çeşitleridir. Bilgin [13] (2007) Sosyal ve kolektif kimliğin özelliklerine şu alıntılarla değinmektedir;

- Sosyal Kimlik: Kimliğin kişiler arası düzeydeki ifadesidir. Benliğimizin belirli bir sosyal gruba ait olduğumuz hakkındaki bilgi veya bilincimize dayanan kısmıdır. Öte yandan Bilgin sosyal kimliğin insanlar arasındaki etkileşimler esnasında sergilenen bir rol olarak da görülebileceğini ifade etmektedir.

- Kolektif Kimlik: Sosyal kimliğin topluluklar düzeyindeki ifadesi olarak adlandırılmaktadır. Bu kimlik türü, sınırları belli bir alanda (*territory*) belirli bir kültürel topluluk tarafından taşınan kimlik olarak tanımlanmaktadır. Bilgin, etnik, dinsel ve ulusal kimliklerin bu kimlik tanımının çeşitleri olduğunu ifade etmektedir. Aslında bu kimlik çeşidi ilgili alt grubun diğer kültürel gruplardan farklarını ortaya koyduğu bir kimlik ifade üslubu vardır. Bilgin, kolektif kimlikte güvenlik duygusu verme, harekete itme, objektif ve subjektif özellikleri birleştirme, süreklilik sağlama, dönüştürme ve *territory* tarif etme gibi bileşenleri olduğunu belirtmektedir.

Güvenç [12] bireyin ya da kültürel bir grubun diğer bireylerle ya da toplumla ilişkilerinde ortaya koyduğu bir role sahip olduğu ve bunun karşı taraftan *imaj* olarak algılandığını ifade etmektedir. Bu noktada üzerinde durmak istediğim konu daha çok kimlik ifadesinin nasıl ortaya çıktığı ya da nasıl isimlendirildiği meselesidir. Burada konu edilen imaj algısı ve bunu adlandırma çabası iki yönlüdür. Bazen ilgili kültürel grup kendi adını benimser ve ifade ederken çoğunlukla diğer kültürel gruplar bu kimlik ifadesini benimser ya da kendileri bir şekilde adlandırarak ilgili kültür grubuna bir isim atfederler. İmaj kavramsallaştırması bu açıdan önemli bir katkı sağlamaktadır. Çünkü birey ya da grup tarafından tek başına bir isim belirlenmesi yeterli bir çaba değildir. Bunun karşı taraftan da nasıl algılandığı ve isimlendirildiği önemlidir. Ayrıca bireyin ya da ilgili kültürel grubun kendi adını saptadığı bu çaba “ötekiler” tarafından da onaylanmadıkça boşa harcanmış bir çaba olabilmektedir. Bu noktada tez [14] kapsamında görüşülen kültürel grupların isimlendirme süreçleri oldukça ilgi çekicidir ve imaj kavramsallaştırması ile açıklanmaya çalışılan durumla birçok açıdan örtüşmektedir.

Öte yandan, Tok [15] kültür ve kimlik ilişkisini bir varoluş sorunu olarak tanımlamakta ve iki temel grup içinde ele almaktadır. Kültür, kimliğin ifade edilebilmesi için gereken kaynaktır. Ayrıca, kimliksiz bir kişi de olamayacağı için kültür olmadan kişinin var olamayacağı belirtmektedir. Bu varoluşsal açıklamasıyla kültürel kimlik olgusunun gerçek kişilerin zorunu bir unsuru olduğunu ifade etmektedir. Özgürlük ve kimlik bağlamında açıkladığı Kültür’ü Seçme Bağlamı Olarak Kültür ve Kimlik Bağlamı Olarak Kültür olarak iki grupta ifade etmektedir.

- Seçme Bağlamı Olarak Kültür: Siyasal toplum üyelerinin, eşit yasal hak ve özgürlüklere sahip olarak, yaşamları için elzem olan gelir, refah, fırsat, meslek ve güç gibi değerlere erişmeye çalıştıkları alandır.

- Kimlik Bağlamı Olarak Kültür: Üyeleri, ortak tarihi deneyim ve değer verilen (inanç, yaşam biçimi, gelenekler, dil ortak vatan gibi) kültürel özelliklerin bir bileşimine dayanan ortak bir kimliğin sürekliliği duygusunu paylaşan ulusal etnik ve dini grupların kültürüdür.

Yaşam akarken içinde yer almayı tercih ettiğimiz kültürel atmosfer ya da içine doğduğumuz kültürel ortam bizim kültürel kimlik katmanlarımız olarak kimlik hanemizde yer almaktadırlar. Zaten bir toplum, her birinin kendine has düşünüş ve eylem tarzı olan birçok alt grubu kapsamaktadır. Kültürlerin içinde yer alan bu kültürler, alt kültür olarak adlandırılır [16].

Bu katmanların yada farklılıkların her toplumda eşit ve özgür biçimde yer alabildiğini söylemek imkansızdır. Çünkü kültürel atmosfer olarak içinde yer aldığımız *bütün* bizlerin kimlik ifadelerimizde seçkin bir filtreye kamusal alana çıkarmamıza izin vermektedir.

Kimlik olgusu bu çok katmanlı yapısı sebebiyle bakış açısına göre farklı disiplinler tarafından ele alınmakta ve çalışılmaktadır. Bu makalenin dayandığı tez çalışması kapsamında da öne çıkan kimlik algısı ise Kültürel Kimlik olgusu ve bunun içinde de inanç gruplarının kimlik algılarıdır. Bu amaçla hedef grupların birer inanç grubu olarak kültürel kimliklerini nasıl sürdürdükleri

nasıl mekansallaştırdıkları incelenmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan çeşitli kaynaklarda ve incelenen örneklerde görülmüştür ki *topluluk kimliği*'nin sürdürülebilmesi ve geliştirilebilmesi çevresel faktörlere bağlıdır. Bu çevresel faktörlerden en önemlileri mekân ve örgütlenme becerisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu kimlik oluşturma ve muhafaza etme süreci, içinde siyasal bir eylemi barındıran sosyolojik bir olgudur. Planlama mesleğinin bu konuyla olan ilişkisi de bu sosyal ve antropolojik ilgi sahasındaki olgunun mekâna yansımaları sürecinde ortaya çıkan siyasalaların yönlendirilmesi ve bir şekle oturtulması meselesidir.

Mekan üzerine yapılan tartışmalar literatürde çeşitli disiplinlerce tekrarlanmakta ve açıklanmaktadır. Bu tartışmaları geniş bir bakışla ele alan Gieryn [17] özellikle *mekan* ve *yer* kavramsallaştırmalarının literatürdeki ele alınıp biçimlerine yer vermekte ve bu iki kavramı aynı olmadığının altını çizmektedir. Gieryn *yer*'i (place) üç temel özelliği ile tanımlanmaktadır.

1. Coğrafi konum
2. Fiziksel biçim
3. Anlam ve değer

Yer, uzayda bir konuma sahip olan sandalyeden başlayıp bir oda, bina, mahalle, şehir, bölge, devleti kıta ve hatta gezegene kadar genişletilebilen bir kavramsallaştırma. Bu anlamıyla hem yapıyı çevreyi hem de doğal çevreyi içeren geniş bir soyutlamadır.

Yer'in bir diğer özelliği de fiziksel bir forma sahip olmasıdır. Sosyal yaşamın içinde aktığı ve inşa edilmiş yada doğada bulunan fiziksel çevre ile tanımlanmaktadır.

Gieryn, yer kavramsallaştırmasının üçüncü özelliği olarak da anlam ve değer içeren yönüne vurgu yapmaktadır. Yer'in bir adının olması gerektiği, yorumlanabilen, anlaşılabilir, hissedilen ve hayal edilen bir olgu olduğu vurgulanmaktadır. Uzaydaki fiziksel bir konumun ancak bir tarihsellik ve ütopya, tehlike ve güvenlik, kimlik ya da hafıza gibi olguları kazanınca *yer* haline gelebileceği ifade edilmektedir.

Bu anlamları ile *yer* kavramı ele alındığında Türkçede sıklıkla eş anlamlı gibi kullandığımız mekân kavramının farklılaştığını görmek mümkündür. Çünkü bu yönleriyle Gieryn *yer*'i aslında *mekan*'ın insanlar, yaşam pratikleri, nesnelere, temsil biçimleri ile doldurulmuş hali olarak tanımlamaktadır.

Modernizm eleştirileri, devlet aygıtının toplumu tanımlama ve bireye müdahale biçimleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunu da toplumun hayatını düzenlediği alanlarda ortaya çıkan durumlar üzerinden yorumlamaktadırlar. Toplumsal yapıyı devletin ana kimlik (üst kimlik) kurgusuna oturtan ve farklılıkları bu "ulvi" hedef doğrultusunda şekillendiren devlet algısı hem eleştirilmekte hem de toplumsal itirazlar yoluyla değişime zorlanmaktadır. Toplumu biçimlendirme ve kabul edilmiş hedefe yönlendirme dürtüsü iktidarlar değişse de yeni gelen tarafından aynı söylem kullanılmaya devam edilmiştir. Türkiye'de de hükümetlerin bu yöndeki tavırlarını çeşitli periyotlarla görmekteyiz. Türkiye'de bu sürece örnek olabilecek son dönem tartışmalardan birisi de "dindar nesil yetiştirme" ülküsü ve buna dönük itirazlar ile kendini göstermektedir. Yakın süreçte yaşanmakta olan "Arap Baharı" ya da 2011 yazında İngiltere'de birkaç şehirde birden yaşanan "isyan rüzgarı" ya da Wall Street'i / Londra'yı işgal et sloganı ile başlayan toplumsal itirazlar, özgün itici sebeplerle ortaya çıkmış olsalar da bu tepeden inme ve baskıcı tutumun toplumda yarattığı huzursuzluk etkisiyle güçlenmiş ve hızla yayılmıştır.

Daha önce de değinildiği gibi toplumsal sorunlara ve gelişmeye yön vermek için üretilmiş yöntemlerden birisi de "planlama" disiplindir. Aslında İlhan Tekeli'nin [18] deyişiyle aydınlanmanın çocuğu olan Planlama olgusu, iktidar ve hegemonik değer sistemi doğrultusunda karar üreten bir sistem olarak sunulmuş ve yaşanmıştır. Fakat özellikle 1960'lar sonrasında gittikçe artan sorgulamalarla ve günümüz gerçekleri ve değerler sisteminin ortaya koyduklarıyla klasik yaklaşımın artık değişmesi gerektiği sıklıkla dile getirilir olmuştur. Özellikle Post-Kolonileşme ve Küreselleşme sonrasında nüfusunda öngörülemez bir çeşitliliğe sahne olan batı ülkeleri ister istemez sistemlerini yenilemek zorunda kalmışlardır. Çünkü artık toplum çeşitlenmiş ve ihtiyaçlar da buna paralel olarak çeşitlenmiştir. Artık hizmet sunarken sadece baskın bir kültürel grubun olmadığı, birçok farklı kültürel alt grupların toplumda var olduğu

gerçeği ile hizmet sunumları çeşitlenmektedir. Avrupa'daki bu değişimi özellikle Avrupa Birliği seviyesinde kabul edilen insan hakları düzenlemeleri, anlaşmaları ve yasaları ile gözlemlemekteyiz. AB ülkeleri temel insan hakları konusundaki bu üst yasaları tanımaya başladılar.

Bu durumu gözlemleyebilmek için bakılabilecek önemli bir belirleyici unsur *Kamusal Alan*'dir. Kamusal alan, imajının hangi güç ve değişkenler eliyle şekillendiği hem devletin hem de toplumun yapısı hakkında fikir verebilecek bir konumdur. Kamusal alanda görünme hakkı kazanan topluluk ya da birey, özgürleşme yolunda da adım atabilmektedir. Ama baskıcı ve hegemonik ilişkilerin var olduğu ülkelerde toplum ne kadar çeşitli olursa olsun kamusal alan tekdüze kalmaya devam etmektedir. Çeşitliliğin olduğu katılımcı ve demokratik bir toplumda kültürel sembollerin kamusal alanlarda görünürlüğü bir mücadele konusu değil estetik konusu haline gelmiştir.

Iris Marion Young [19] ideal toplum kurgularını tartıştığı *Adalet ve Farklılık Siyaseti* isimli çalışmasında kent tanımını önemli bir içerikle ele almaktadır. Young'a göre kent, yabancıların birlikte olduğu yerdir ve tekil hayatlar ve küçük topluluklar onun yaşam enerjisinin kaynağıdır. Doğası gereği çeşitliliğe sahip yerleşimde farklılığın siyasetinin üretilmesinin gerektiğini altını çizmekte ve sosyal adalet, çeşitlilik ve güçlendirme stratejilerini de bu politika ile ilişkilendirmektedir.

Kültürel çeşitliliğin içselleştirilebildiği toplumlarda ortak kullanılan mekânlarda kentteki çeşitliliğin sergilenebildiğini görmekteyiz. Kentin imajı olarak değinilebilecek bu sosyal görüntü sadece bir kentsel siyaset ürünü mekânsal yansıma değil aynı zamanda temel insan hakları ile de son derece ilişkilidir. Çünkü toplumu oluşturan alt kümeler ve bireyler kendi kimlik algıları doğrultusunda mekânla ilişki kurmakta hatta bu algıları üzerinden mekânı anlamlandırmaktadırlar. Aksi takdirde kimliği yaşayamayan her birey ve küme, bir travma geçirmekte ve imkanı olduğunda kendini var edebileceği bir başka mekana göçmektedir. Özellikle *diaspora* üzerine yoğunlaşan sosyal ve antropolojik incelemeler göstermektedir ki; göçteki itici güçlerin önemli bir unsuru da bu *özgürlük hissinin kalmaması ve kimliğin yok olması tehlikesidir*. Tez çalışması kapsamında İngiltere'de yaptığım görüşmelerde Türkiye kökenli göçmenlerin içinde en büyük grubun sığınma talebiyle göç etmiş mültecilerin geldiğini öğrendim. İncelenen gruplarla yapılan mülakatlar da göstermiştir ki mekân, inanç grupları açısından temel ayırt edici bir kimlik ögesidir. Bu mekânlar hem kimliğin tanımlanmasında hem sürdürülmesinde hem de kültürel grubun pratik gündelik ihtiyaçlarının görülmesinde rol üstlenen temel ortak paylaşım mekânları haline gelmişlerdir.

Hem mistik hem işlevsel anlamlar yüklenen ve kutsallaştırılan mekânlardan olan ibadethaneler de sadece kutsal birer mabet değildirler. Aynı zamanda kültürel, millî ve hatta etnik anlamlar içerebilen sosyal bir organizasyon merkezi işlevlerini yerine getirebilmektedirler. Bu sebeple birden fazla anlamı ve birden çok işlevi olabilen mekânlardır. Kutsallık, simgesellik, temsiliyet ve aidiyet gibi anlamlar içerebilen bir mekânsal göstergedir. Özellikle diaspora ya da azınlık gruplarda rahatlıkla gözlenebileceği gibi işlevsel açıdan, sürdürülebilir bir kültürel kimlik hedefine hizmet eden temel bir sosyalleşme ve toplum merkezi haline gelmektedir.

Sonuçta, toplumsal bellek ve kimlik ifadesi açısından varoluşsal bir öneme sahip olabilen bu tür mekânlar planlama disiplini gibi mekânsal politikaların düzenleyici araçlarının müdahale alanına girmektedirler. Artık seküler bir kurguya sahip planlama disiplini ile içerik ve anlam açısından mistik ve kutsal değer sistemleri ile tanımlanmış mekânsal kurgular karşı karşıya gelmektedir. Bu karşılaşmanın yıkım ile mi yoksa üretken bir tutumla mı sonlanacağı önemli bir sorunsaldır.

3. SONUÇ

Bu kavramsal tespitler bizi mekân ve yer üzerinde devam eden karşıtlığa ve çatışmaya getirmektedir. Çünkü sosyal ekosistem içinde birey topluluk ile etkileşime geçtiği andan itibaren

kendi alanını aramaya ve devamlılığını sağlayabilmek için kimliğini yeniden inşa edebileceği yer'i yaratmaya çabalar. Tarih boyunca bu inşa süreci devam etmiş ve mekan üzerinde bir egemenlik mücadelesi haline gelmiştir. Özellikle Devlet kurgusu, mekânsal düzenlemeleri domine eden bir yapıyla, kimliği yeniden inşa etmeye ve mekânsal örüntüleri bu doğrultuda değerlendirmeye başlamıştır.

Bu yapıyı Modern Ulus Devlet inşası süreci ve mekânsal yansımalarıyla örneklemek mümkündür. Devlet kamusal alanı bir ortak mekân kurgusu içinde ele almakta ve ulus devletin ortak ideallerinin ve ülküsünün simgesel biçimde anlatıldığı başkent kurgularına girişmiştir. Bütün başkent kurgularında tarihsel algı ve aktarılmak istenenler ortak kullanım alanlarına çeşitli simgesel araçlarla yansıtılmıştır.

Bu nokta "kültür ve mekan ilişkisinin yönetimi ve sürdürülmesi" meselesini gündeme getirmektedir. Çünkü yukarıda değinildiği gibi devlet, kamusal ve ortak mekanlardaki kültürel değerleri yönetmek ve yönlendirmek konusunda temel otoritedir ve her kültürel değer ve sembolün görünür olabilmesi için devletin filtresinden geçmesi gerekmektedir. Bu filtreler zaman zaman farklı grupların haklarını korumak için üretilmiş olsalar da, ağırlıkla egemen olanın lehinde ve dezavantajlı olanların aleyhinde işleyen mekanizmalara dönüşmüşlerdir. Planlama olgusu ise bu filtre belirleme ve yönetme ortamının temel araçlarından birisi olarak karşımızda durmaktadır. Bu açılardan bakılınca bir kez daha ortaya çıkıyor ki, planlama mesleğinin neye hizmet ettiği ve toplum ya da kamu yararı çerçevesinde nerede durduğu, özellikle kentsel dönüşüm yasaları eliyle barınma ve mülkiyet haklarını ihlal edecek biçimde ve tepeden inme yöntemlerle hayata geçirilebildiği bir ortamda, tekrar tekrar tartışılması gereken, meslek ve bilim alanı açısından önemli bir varoluşsal problematiktir.

Bu müdahale biçimleri ve toplumdaki yansımaları geçmişten beri olumlu yada olumsuz ulusal ve uluslar arası alanda çeşitli tepkilere yol açmıştır ve açmaktadır. Bu noktada asıl referans alınan ve planlama açısından da referans olarak tekrar ele alınması gereken temel olgu insan hakları olgusudur. İnsan hakları ve inanç özgürlüğü konularında Türkiye'yi de kapsayan çeşitli sözleşmeler inanç grupları açısından güvence yaratmaktadır [20]. Bu metinler her zaman etkin biçimde taraf devletlerce uygulanmasalar da ülkelerdeki yerel hak ihlallerinde yine bakılacak temel çerçeve bu metinler tarafından tanımlanmaktadır. Bu kapsamda öne çıkan anlaşmalar ve sözleşmeler çeşitli uluslararası kuruluşların kontrol ve etki sahasına girmektedir. Bu noktada Planlama disiplinin ontolojik sorgulaması kaçınılmaz bir gerçekliktir. Çünkü "kentsel dönüşüm" gibi popülerleşmiş ve çoğunlukla rant hedefli uygulamalara imza atılmış bir süreçte kent planlama politikalarının, tutumlarının ve disiplinin varoluşunu, insan hakları ve bunun içinde kültürel haklar yada barınma hakkı gibi başlıkları nasıl etkilediğini, toplumu nasıl yönlendirdiğini yeniden sorgulaması gerekmektedir. Planlama mesleği toplumsal ve kentsel sorunlara çözüm üretilmesi için vazgeçilemez bir uğraş alanı olduğu halde günümüzde devam eden dönüşüm süreçlerinde içine itildiği araçsal durumu sebebiyle ödevlerini yerine getirmekten uzaklaşabilmektedir. Öte yandan, toplum yararı mottosu olan bir meslek alanı, hem siyasal hem de ekonomik rant otoriteleri tarafından ötekileştirilmenin eşğine hızla itilmektedir. Bu süreç karşısında insan hakları bağlamındaki varoluşsal bir sorgulama kaçınılmaz olarak karşımızda durmaktadır.

Acknowledgments / Teşekkür

Bu çalışmanın kaynak aldığı aynı isimli tez, TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı'na yürütülmekte olan 2214-Yurt Dışı Araştırma Burs Programı kapsamında uluslararası saha çalışması aşamasında İngiltere örneği incelemesi için desteklenmiştir.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- [1] Crehan, K., (2006). Gramsci Kültür Antropoloji, Türkçe birinci basım, Kalkedon, İstanbul.
- [2] Berman, M., (1999). Katı Olan Herşey Buharlaşıyor, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul; çeviren: Altuğ, Ü. Ve Peker, B., (1988). All That is Solid Melts into Air, Georges Borchardt, Inc.
- [3] Tankut, Gönül, (1990) Bir Başkent'in İmarı Ankara: 1929–1939, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- [4] Saalman H. (1971). Haussmann: Paris transformed, Planning and cities; G. Braziller.
- [5] Tekeli, İ. (1998) "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık (Ed. Y.Sey) Tarih Vakfı, İstanbul,1–24.
- [6] Sandercock, L. (1997) Towards Cosmopolis: Planning for Multicultural Cities, Academy Press.
- [7] Sandercock, L. (2003) Cosmopolis II: Mongrel Cities of the 21st Century, Continuum; 2 edition (December 1, 2003).
- [8] Sandercock, L. (2000) 'Cities of (In) Difference and the Challenge for Planning', DISP 140(1): 7–15.
- [9] Thomas, H. (2000) Race and Planning: The UK Experience, UCL Press, London ss. 78–81.
- [10] <http://www.youtube.com/watch?v=7ynyRBP9jHE> [Erişim tarihi: Ekim 2011].
- [11] Mercia Group (2006). "Review of the Evidence Base on Faith Communities" The Office of the Deputy Prime Minister, London: 53.
- [12] Güvenç, B (2008) Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları, Boyut Kitapları, İstanbul.
- [13] Bilgin, N (2007) Kimlik İnşası, Aşına Kitaplar, İzmir.
- [14] Kurtarı Erhan, (2012); "Bir Planlama Sorunsalı Olarak Kültür ve Kent", Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ayşe Nur ÖKTEN, YTÜ, İstanbul.
- [15] Tok, N (2003) Kültür, Kimlik ve Siyaset Ayrımı, İstanbul, ss: 28-29.
- [16] Jenks, C (2005) Altkültür: Toplumsalın Parçalanışı, Ayrıntı, İstanbul.
- [17] Gieryn (2000) "A Space For Place In Sociology" Annual Reviews Sociology 26.463–96.
- [18] Tekeli, İ. (2001). Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İmge, Ankara.
- [19] Young, I. M. (1990) "City Life and Difference", Justice and the Politics of Difference, 226-248, Princeton University Press, Derleyen: Campbell, S. Ve Fainstein S. S. (2003). Reading in Planning Theory, 2. Baskı, Blackwell Publishing, Cornwall.
- [20] <http://inancozgurlugugirisimi.com/uluslararasi-mevzuat-international-law/> [Erişim tarihi: Haziran 2012].